

Cilt 5 / Sayı 1 / Yaz 2025

Araştırma Makalesi

Alev Alatlı Romanlarının Entelektüel Özne Bağlamında Değerlendirilmesi

Nilüfer Aka Erdem

Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Doç. Dr., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ORCID: 0000-0001-7379-3468

nilufer.akaerdem@hbv.edu.tr

Aka, Erdem, Nilüfer. "Alev Alatlı Romanlarının Entelektüel Özne Bağlamında Değerlendirilmesi". *KÜN: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 5.1 (Yaz 2025): 4-23.
DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.53>.

Geliş Tarihi: 04.04.2025 / Kabul Tarihi: 21.05.2025 / Yayımlanma Tarihi: 30.06.2025

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

Alev Alatlı Romanlarının Entelektüel Özne Bağlamında Değerlendirilmesi

Nilüfer Aka Erdem

Özet

Entelektüel kavramının düşünce tarihi boyunca içeriği çağcıl gelişmelere, dönemin gerekliliklerine, baskın yönelimlerine göre belirlenmiştir. İnsanın bilinçli, bilgili, insan ve topluma dair meselelere duyarlı oluşuyla birlikte düşünülebilecek entelektüel olma niteliği tanımı yapanın da çoğunlukla bir entelektüel olması sebebiyle bakış açısı değişikliklerinin olması kaçınılmaz olmuştur. Her toplumun değerler manzumesine, kültürel dinamiklerine, çağı algılayışına, tarihsel, bilgisel hafızasına göre entelektüel tanımı değişebilmektedir. Doğu ve Batı toplumları için ayrı içeriklendirilen entelektüel oluş bireylerin, yazarların bakış açılarına göre tanımlanır. Böylece bu tanımların birer pozisyonu, önyargıyı, ideolojik yönelimi barındırdığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla dünyada kabul edilmiş ortak bir entelektüel tanımı söz konusu değildir ve yapılan tanımlar kavrama ilişkin genel çerçeveyi belirlemek açısından önem arz etmektedir. Modernleşmeyle birlikte değişen insan tipine paralel olarak zihinsel yönelimini değiştiren entelektüelin olguları yorumlayışı ve değerlendirişi de bu minvalde olmuştur. Entelektüelin modernleşme çabalarına uyum sağlayarak yer edinme kaygısı kaçınılmaz olarak tanımlanmasını ve konumunu da belirlemiştir. Bu çalışmada entelektüel kavramının geçirdiği değişimler dikkate alınarak yapılan tanımlamalardan yola çıkılarak Alev Alatlı'nın entelektüelliğe bakış açısı eserleri bağlamında değerlendirilecektir. Alatlı yaşamını ve dünyaya bakış açısını ortaya koyduğu edebî eserlerinde, savunduğu değerleri temsil eden veya eleştiren karakterleri kurgular. Alatlı kendisi de bir entelektüel olduğu için bu husus, eserlerinin odağındaki izleklerden biridir. Entelektüelin Türk, Rus ve Batı toplumlarındaki konumunu romanlarında kurgulayan yazar, her romanında toplumda yaşanan entelektüel krizi farklı yönleriyle kritik eder. Roman karakterlerinin kurgudaki görünümüleri entelektüel oluş bağlamında analiz edildiğinde Edward Said'in "amatör/sürgün/ marjinal entelektüel" tanımını Günay Rodoplu karakterinin temsil ettiği görülür. Rodoplu'nun yakınında olan farklı kişilikler, ideolojik konumları sebebiyle Gramsci'nin "öz-uzman/organik aydınları", Nilüfer Göle'nin "pozisyon aydınları", Foucault'un "spesifik entelektüel" olarak ifade ettikleri entelektüeli karşılarlar. *Gogol'ün İzinde* serisinde modernleşmenin etkisiyle Rus toplumunda entelijansiyanın hakikatin savunuculuğu misyonundan toplum mühendisliğine geçişleri Rus tarihi çerçevesinde değerlendirilir. Romanlarında oryantalizmin entelektüel tavrı nasıl dönüştürdüğü "oryantalist özne" bağlamında ele alınır. Alev Alatlı'nın entelektüelliği roman karakterleri odağında özne- iktidar ilişkileri çerçevesinde, tarihi-felsefi-siyasi yönleriyle inşa ettiği dikkat çekmektedir. Bu çalışmada Alatlı'nın romanlarında entelektüel kavramını nasıl ele aldığı ve değerlendirdiği karakterler ve izlekler odağında analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Alev Alatlı, entelektüel özne, modernleşme.

Evaluation of Alev Alatlı Novels in the Context of Intellectual Subject

Abstract

Throughout the history of thought, the content of the concept of intellectual has been determined according to contemporary developments, the requirements of the period, and dominant tendencies. The quality of being an intellectual, which can be considered together with the fact that a person is conscious, knowledgeable, and sensitive to issues related to people and society, has inevitably changed perspectives since the person who defines it is usually an intellectual. The definition of intellectual can change according to the values, cultural dynamics, perception of the era, historical, and informational memory of each society. Intellectual being, which is given different content for Eastern and Western societies, is defined according to the perspectives of individuals and writers. Thus, it is noteworthy that these definitions contain a position, prejudice, and ideological orientation. Therefore, there is no common definition of intellectual accepted in the world, and the definitions made are important in terms of determining the general framework regarding the concept. The interpretation and evaluation of facts by the intellectual, who has changed his mental orientation in parallel with the changing human type with modernization, has also been in this vein. The concern of the intellectual to adapt to modernization efforts and gain a place has inevitably determined its definition and position. In this study, the definitions made by considering the changes in the concept of the intellectual are evaluated in the context of Alev Alatlı's perspective on intellectuality. In her literary works, where Alatlı reveals her life and perspective on the world, she constructs characters that represent or criticize the values she defends. Since Alatlı is an intellectual herself, this issue is one of the focal points of her works. The author, who constructs the position of the intellectual in Turkish, Russian and Western societies in her novels, criticizes the intellectual crisis experienced in society from different aspects in each of her novels. When the appearances of the characters in the fiction are analyzed in the context of intellectual formation, it is seen that the character of Günay Rodoplu represents Edward Said's definition of "amateur/exile/marginal intellectual". It can be said that the different personalities close to Rodoplu correspond to the intellectuals that Gramsci calls "self-expert/organic intellectuals", Nilüfer Göle's "position intellectuals", and Foucault's "specific intellectuals" due to their ideological positions. In the series *Gogol's Traces*, the transition of the intelligentsia from the mission of defending the truth to social engineering under the influence of modernization is evaluated within the framework of Russian history. In her novels, how orientalism transforms the intellectual attitude is addressed in the context of the "orientalist subject". It is noteworthy that Alev Alatlı constructs intellectuality within the framework of subject-power relations, focusing on the characters of her novels, and with historical-philosophical-political aspects. In this study, how Alatlı addresses and evaluates the concept of intellectual in her novels is analyzed with a focus on the characters and themes.

Keywords: Alev Alatlı, intellectual subject, modernization.

Giriş

Entelektüel bilgisiyle meselelerin hakikatine ulaşmak niyetiyle yola çıkar ve böylece bir öncü konumunda hadiseleri değerlendirir, yönlendirir. Bu bağlamda halka yol gösterici bir misyonu bulunan entelektüelin kelime itibarıyla dünya üzerindeki kullanımı ve anlamlandırılması her toplumun dinamiklerine göre değişebilmektedir. Tanım olarak Fransızca "akla ilişkin, aydın kişi" anlamlarına gelen sözcük akıl, anlayış, idrak, anlamak, ayırt etmek gibi kelimelerden türetilmiştir (Nişanyan Sözlük). Hayata dair bilgi, akıl, anlayış çerçevesinde bakışı barındıran kişi olarak düşünülebilecek entelektüel; aydın, münevver gibi isimlerle karşılanmıştır ve aralarında ayrımlar olduğu da düşünülmektedir. İçerik olarak bu kelimelere sığdırılmayacak derecede kapsamlı olan entelektüel kavramı aydın, münevver gibi farklı adlandırmalarda karşılığını bulmaktadır. Bu isimler birbirinin yerine kullanılmakla

beraber “aydın, bir ferдин bir düşüncesine verilen bir sıfatken, entelektüel bir ferдин çalışmasına verilen bir sıfatı” karşıladığı ve aydının “metafizik çağrışımları” barındırmasına karşılık entelektüelin seküler anlamda içeriklendirildiği söylenebilir (Çağan 11). Bu bağlamda Batı dünyasının yaşadığı tecrübelerin sonucunda kullanılan Fransızca kökenli entelektüel kelimesi “eleştirel, dönüştürücü, bilinçleştirici” bir işlev yüklenmiştir (Yavuz 147). Tanımlamalara bakıldığında bizim kültürümüzde de entelektüel sözcüğünün kullanılmasında sakınca görünmemektedir. Ne var ki Batılı entelektüel kelimesinin Batı’da “idealist geleneğin yerine, onun karşısında olan, onu olumsuzlayan bir başka geleneği” oluşturması bağlamında Türk toplumundaki düşünür geleneğinden ayrı bir yerde durmaktadır (Yavuz 148). Dolayısıyla entelektüel sözcüğüne modern dünyanın özneyi dönüştüren yönüne bağlı olarak kilise ve Tanrı otoritesinden bağımsız özgürlükçü işlev yüklenmiştir. Batı’nın geçirdiği siyasi, sosyal, toplumsal dönüşümlerin neticesinde bir emekçi, meslek erbabı olarak görülmüştür.

Batılı seküler anlayış entelektüelin dünyevi çıkarların güdümünde olmasını zorunlu kılmıştır. Metafizik bağlamından koparılan düşünür kisvesi Şeriatî’nin ifade ettiği şekilde; “Entelektüel, beyin ve zihin işi yapan kimsedir. Özellikleri; bilimperest, kavmi ve sosyal geleneklere karşı, geçmişle savaş halinde, gelenekçi, yenilikçi, dine muhalif, hedefleri laisizasyondur.” (13). Şeriatî’nin entelektüel tanımı, Batı çıkışlı olan kavramın anlamını açıklamaya yöneliktir. Modernleşme ile birlikte en üst seviyede bulunan “münferit yıldız”ların çöküşe geçtiğini ve entelektüellerin baskınlıkları neticesinde “hayatın faktörü değil seyircisi” (14-15) olduklarını belirtir. Şeriatî entelektüellerin baskınlığı dolayısıyla kendini ortaya koyamayan yıldızların entelektüellerin üstünde hakikatin peşindeki aydınlar olduğunu belirtir: “Günümüzde koninin tepesinde meydana gelen yıldızlar, özelliği duygu, Aydınlanma ve özellikle dini irfani görüşe aykırı hareket etmek olan tahsilli ve eğitimlilerin üstündedirler.” (16). Dolayısıyla Şeriatî, Batının geçirdiği tecrübeler sonrası ortaya çıkmış olan entelektüel tanımına eleştirel bakarak onun karşısına koninin tepesindeki ideal aydınları koyar.

Entelektüelin modern düşünce sisteminin merkeze oturttuğu bilgi, akıl, zekâ kavramlarıyla birlikte düşünülmesinde Bauman, Aydınlanma Çağı’nın etkisi olduğunu ve “entelektüel olma”nın çağın hakikatini oluşturan meselelerle alakadar olması gerektiğini belirtir (8). Böylece entelektüel bilgiyi üretir ve dönüştürürken bir meslek erbabı konumundadır. Dolayısıyla Batılı anlamda entelektüel, okumuş, meslek sahibi olan ve evrensel düşünce sistemine katkıda bulunandır. Sartre aydının “tarihin bir ürünü” (37) olduğu görüşüyle ideolojisiyle ve evrensel oluşuyla barındırdığı çelişkili durumları kritik ettiği eserinde aydının toplumla bütünleşirken yalnızlaşmasına atıfta bulunur. Yaptığı tanımlamada da bu çelişkiye atıfta bulunur: “Aydın kendi içinde ve toplumdaki, pratik gerçekliğin araştırılmasıyla (gerektirdiği bütün normlarla) egemen ideoloji (geleneksel değerler sistemiyle birlikte) arasındaki karşıtlığın bilincine varan insandır.” (37). Sartre’ın aydın ile pratik bilgi uzmanı olarak tanımladığı “egemen ideolojiden başka bir şey olmayan şeyleri bilimsel yasalar diye yutturan” (28) kişileri ayırmaktadır. Dolayısıyla Batı’da entelektüel burjuvazinin gelişimi neticesinde oluşan üretici entelektüel, Sartre’ın sözünü ettiği pratik bilgi uzmanlarına karşılık gelmektedir.

Her ne kadar entelektüel kavramı Türk toplumu için ödünçleme bir kavram olsa da içeriği kendi zihinsel paradigmalarımıza göre dönüştürülmeye çalışılmıştır. Örneğin Cemil Meriç: “Entelektüel yükselen bir sınıfın şuurudur, yani devrimcidir. Ayırıcı vasfı: Tenkid”tir

der (Mağaradakiler 24) ve entelektüelin özelliklerini şöyle sıralar: “1- Entelektüel, zamanın irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır. 2- Peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafasıyla inceleyip değerlendirecektir. Entelektüel “hakikat uğruna her savaşı göze alan bağımsız bir mücahit” tir (Mağaradakiler 24) düşüncesindedir. Cemil Meriç’in entelektüele büyük sorumluluklar yüklediği dikkat çekmektedir. Buraya kadar verilen tanımlardan yola çıkarak entelektüel, münevver veya aydının içinden çıktığı toplumun ona sunduğu şartlar ve ortam neticesinde kendini inşa ettiği çıkarımında bulunulabilir. Türk toplumunda ise kimin aydın kimin entelektüel olduğu konusu ve bu payeleri hangi iktidar odaklarının verdiği tartışmalıdır. Muhakkak bilinen bir gerçek, egemen olanların belirlediği bu konum aynı zamanda bir sınıfsallığa da tekabül etmektedir. Osmanlı-Türk modernleşme süreci dikkate alındığında toplumun geçirdiği siyasi- sosyal- ekonomik- kültürel- sanatsal... değişiklikler zorunlu olarak entelektüel, aydın veya münevver gibi tanımlamaları da belirlemiş ve etkinliğini değişime bağımlı hale getirmiştir. Dolayısıyla düşünce üreten ve bu yönde eyleyen kişilerin de konumunu tartışmalı, çelişkili hale getirmiştir.

Alev Alatlı bir mütefekkir olarak Türkiye’deki aydınların tavrını eleştirir. Hatta Türkiye’de bir aydınlar ihanetinin olduğunu düşünür. Dil bilmeyen, okumayan, kendi ülkelerinin dünü, bugünü geleceği üzerine düşünmeyen, fikir üretmeyen insanların aydın olarak vasıflandırıldığını (Sevim 42); eğitim görmüş herkesin aydın rolünü benimsediğini belirtir. Maalesef günümüzde kamuoyu denilen topluluğu yönlendiren kişilerin Batı’daki aydın kavramına tekabül ettiğini düşünür. Böylesi aydın kisvesine bürünen kişilerin ön planda olmalarını kendilerine popülerite kazandıracak medya araçlarına sahip olmalarıyla ilişkilendirir. Alatlı’ ya göre aydın, düşünce planında oluşan sistemin hem yönlendiricisi hem de sistemin bir parçası olmalıdır (Can 106). Alatlı entelektüeli şöyle tanımlar: “İnsanoğlunun yeryüzündeki serüvenini anlamaya, içselleştirmeye yönelene ben ‘entelektüel’ diyorum.” (Zencirkıran 8). Böylece yapılan tanımlamalar entelektüele evrensel bir misyon yüklemektedir. Bu bağlamda evrensel değer ölçütlerini dikkate alarak ülkesinin sorunlarını dile getiren entelektüel özne, kendi bulunduğu noktadan, konumdan değerlendirmelerini yapmıştır.

Entelektüel, her toplumun ikliminden, ruhundan, toplumsal dinamiklerinden, duyarlılıklarından etkilenir ve o toplumun inşa ettiği bireydir. Böylece bu imkânlar onu oluşturur, aynı zamanda entelektüel, onları aşarak bu değerlerin temsilcisi olur. Entelektüelin yerel şartlar ve çağın uluslararası arenada ortaya koyduklarının etkisiyle biçimlenmesi onun hegemonik unsurlarla ilişkisini zorunlu kılmıştır. Böylece “devlet ya da sarayın patronluğu bağlamında, entelektüellerin üst kültürle, tarihsel ilişkisini” (Turner 219) her dönemin tarihsel şartları belirlemektedir. Bu bağlamda Said, entelektüellerin bulundukları topluma karşı konumlanma biçimlerinin köle veya düşman olmasının; “kurumlarla (akademi, kilise, mesleki örgüt) ve zamanımızda entelijansiyayı olağanüstü ölçüde kendi saflarına katan dünyevi iktidarlara olan ilişkisi için de geçerli” (14) olduğunu belirtir. Said’in görüşlerinden yola çıkarak entelektüelin iktidarın yanında veya karşısında durarak her şekilde iktidara ve yayılmış iktidar ilişkilerine bağımlı bir tavır belirlediği söylenebilir. Tarihi deneyim göstermiştir ki her ne kadar kelime anlamı itibarıyla özerk olarak içeriklendirilse de entelektüel, iktidar odaklarının etkisinde kalan veya bir şekilde iktidarın isteklerine, görüşlerine, ideolojisine hizmet eden konumda olmuştur. Bu anlamda Alatlı Türkiye’deki birçok aydının statükoyu eleştirmekten korktuğunu belirtir: “‘Lider sultanı’ dediğimiz şey, ille de liderin despotik eğilimlerinin sonucu değildir, ona sığınmak isteyenlerin ortak iradesinin

sonucu olarak da gelişir. Köle olmazsa firavun da olmaz hesabı. Toplumsal ruh hali böyle olunca, Siyasi Partiler Kanunu’nu dokuz defa değiştirdiyseniz de lider sultanından kurtulamayız.” (Zencirkıran 12). Böylece entelektüel alanda da iktidar ilişkilerinin danışıklı bir düzenekte sürekliliğini gösterdiğini ve öznelere iktidarı; iktidarın da öznelere kurup statükonun devamlılığını sağladığı söylenebilir. Entelektüelin gerçeklikten ayrı yapılmış ütopyik tanımlarına karşılık “İktidar her nerede zuhur etmişse orada entelektüelin iktidarla özdeşleşmiş, onu emirlerine amade olmuş, kendini ona adanmış jakoben biçimine sıklıkla rastlanmıştır.” (Çağan 168). Entelektüelin iktidarla bağı onun bağımsızlaşma hususunda riskli noktada olmasına sebep olur. İktidar kaynaklı oluşan krizleri eleştirme veya karşı koyma durumunda entelektüelin geride durduğunu yine Türk entelektüeli ironik bir şekilde ortaya koyar. Bu noktada Cemil Meriç “Jurnal” de entelektüelin tenkitçi ve başkaldıran niteliği ile ülkemizde var olmadığını şöyle ifade eder: “Gerçek entelektüel önce ülkesinin haklarını, düşman bir dünyaya haykırmakla görevlidir. Yani ruşeymî bir mahiyet taşıyan şu veya bu sınıfın ideolog veya demagogu olmamak, ülkesinin bütünü, bütün ülkelere karşı müdafaa etmek vazifelerin en büyüğü değil mi? Şüphesiz böyle bir tasavvur, şairane bir ütopya’dır.” (211). Meriç’in ifadesinde de aktarıldığı üzere entelektüelin başkaldırısını, yaşadığı topluma bağımlı olması sebebiyle istediği ölçüde gerçekleştiremeyeceği, dolayısıyla Türkiye’de oluşamayan entelektüelin şartlar dâhilinde oluşmamış olmasına vurgu yapmaktadır.

Alev Alatlı bir Türk entelektüeli olarak edebî eserlerinde, denemelerinde ve konuşmalarında Türkiye’deki entelektüel sorununa detaylı olarak dikkat çekmiştir. Kendisi entelektüel, aydın, münevver, entelijansiya kavramları arasında ayırım yapmadığı ve birbirinin yerine kavramları kullandığı için çalışmada entelektüel kavramı tercih edilmiştir. Entelektüelin nasıl olması gerektiği konusunu roman karakterleri perspektifinde ele alırken iktidar yanlısı oluşu eleştirmiştir. Alatlı: “Ben iktidar arayan aydınlardan değilim, iktidar beni korkutur.” (Sorgun 174) derken iktidarın aydını amacından, hedefinden saptıracağını düşünür. Entelektüel iktidara yönelik nötr olmalıdır görüşüyle objektif duruşu onaylar. Kendisiyle yapılan söyleşide “Sıkı bir entelijansiyanın önünde silahlı kuvvetler bile duramaz çünkü hasım olmadığını görür. Çifte standardı olmayan, riyakâr olmayan entelijansiya birçok sorunun önünü açar.” (Karaalioğlu 113) der. Böylece entelektüel, toplumun değerler mekanizmasını sağlamlaştırır ve medeniyetlerin kökleşmesinde önemli rollere sahiptir. Entelektüel kimliği üzerinde özellikle duran yazar: “Bir medeniyeti kuran ve yeşerten, o medeniyetin entelijansiyasıdır: Politikacıları değil, bürokrasisi değil, köylüleri değil...” olarak ifade eder (Atikoğlu 150). Romanlarında ideal aydından ziyade yalnızlaşan, yabancılaşan aydını ele alan Alatlı, Aydınların iktidar odaklı oluşu veya bir şekilde iktidara hizmet etmelerini eleştirir. Her entelektüel kendi şartlarının ürünü olduğu için, Alatlı, Türk toplumu, Rus toplumu ve Batı toplumundan verdiği aydın örnekleri ile böylesi bir entelektüel oluşu irdilemiştir, kurgulamıştır. Romanlarında yer alan entelektüeller idealde evrensel değerleri temsil etmelerine rağmen içine doğdukları toplumun değerleri perspektifinde tavrı alırlar.

Amatör/ Sürgün/ Marjinal Entelektüel

Edward Said, iktidarın baskısı altında bağımsız olma mücadelesi verişini sürgün/ marjinal ve amatör olarak nitelendirmektedir. Said’e göre “Düzenin adamları belli çıkarları gözetirler, oysa entelektüeller şovenist milliyetçiliği, şirketleşmiş düşünce müsveddelerini ve sınıfsal, ırksal ve cinsel imtiyazları sorgulayan kişiler olmalıdırlar.” (Entelektüel... 13). Entelektüelin ideal görüşe sahip olması gerektiği görüşü Alatlı’nın evrensel misyonu üstlenen entelektüel tavrı ile benzerdir. Said’in amatorizm olarak tanımladığı ve yaşamın öncelik

olduğu duruş biçiminde entelektüel acemi ve düzenin aktörü değildir: “Entelektüelin sorunu, modern profesyonelleşmenin saldırılarıyla onları yok sayarak ya da nüfuzlarını yadsıyarak değil, farklı bir dizi değer ve önceliği temsil ederek baş etmeye çalışmaktır. Ben bu temsil edimine amatorizm diyorum, yani kârla ve bencil, dar uzmanlaşmayla değil, özenle ve sevgiyle beslenen bir etkinlik.” (Entelektüel... 82-83). Said’in amatorizm olarak ifade ettiği durum hayatın her an değişim ve dönüşümde olduğu dinamik yapısına uyum sağlamayı işaret etmektedir. Her yeni durum amatörlüğü ortaya çıkarır. Statik oluştta tecrübe etkindir ve değişim her yeni duruma amatörce ayak uydurmayı gerektirir.

Entelektüelin insanlığın dünyaya geliş macerasını ve bu dünyada oluşun bilgisini anlama çabasında olması gerektiğini düşünen Alatlı, roman karakterlerini de bu anlamda kurgular veya bu düşünce merkezinde eleştiriye tabi tutar. *Orda Kimse Var mı?* serisinin başkarakterleri Günay Rodoplu, Türkiye’nin siyasal dönüşümlerinin temelinde bulunan öznelere irtibatı noktasında, evrensel bakış açısını aktarıcı rolü benimsemiştir. Alev Alatlı’nın sözcüsü konumunda olan Rodoplu bir sürgün entelektüel örneğidir: “Dinamik bir zihin yapısıyla köktenci anlayışların karşısında durmayı başarabilen bir entelektüel aydın” dır (Emiroğlu 224). Roman serisinde 80 sonrası Türkiye’de oluşan siyasi ve toplumsal yapılanmaların entelektüellerin konumunu belirlemesi sürecini ele almaktadır. Günay Rodoplu, Şafak Özden, Şiran Ören, Selahattin Ak, Mehmet Sedes karakterleri merkezinde 80 sonrası Türkçülük, darbe dönemleri, Kürtçülük ve Sosyalist hareketler aktarılır. Rodoplu hiçbir siyasi partiye, görüşe fanatik bağımlılığı olmayan bir entelektüeldir. Rodoplu, insan manzarasını sevdiğini, insan manzarasına duygudaşlık besleyip, hiçbir ideolojiden yana olmadığını, akıl sağlığını önemseddiğini belirtir (Alatlı, Valla, Kurda Yedirdin Beni 272). Dolayısıyla Rodoplu, evrensel insan anlayışını dikkate alan, evrensel olandan kendi ülkesinin insanının sorunlarını dert edinen bir entelektüeldir. Kentsoylu Günay Rodoplu, Balkan göçmenidir. Amerika’da gördüğü eğitimin sonunda Türkiye’de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde öğretim üyeliğine başlar ve üniversitenin hegemonik, aynı zamanda hedefsiz işleyişinden rahatsız olur, geri kalan yaşamını yazar olarak idame ettirir. Evindeki kütüphanesi ve maydanoz bahçesinde yalnızlığına gömülü bir yaşam süren Rodoplu, hiçbir kuruma bağımlılığı olmayışıyla da iktidar mekanizmasının karşısında olduğunu ortaya koyar. *Viva La Muerte* romanında ülkenin yozlaşmış aydınlarının eleştirisini yapan Rodoplu, entelektüellerin nekrofilisi yani ölü sevicisi olmalarının yaşamsal olanı örselediğini belirtir. Batılı maddi, çıkarıcı bakış açısının etkilerinin sonucu olan ölü-sevicilik ve bu tavrın üzerinden fayda elde etme telaşı entelektüel camiayı sarmıştır. “Nekrofilin dünyaya ve insana bakışı ussaldır. Bilim çağının insanlığa hediyesi! Makinenin insana değil insanlığın makineye hizmet eder hale geldiği aşama” (Alatlı, Viva La Muerte 109-166) olarak ifade ettiği nekrofilisi her alanda iş, sanat dünyasında, sosyal çevrede, fikirlerde, değerlerde, ortaya çıkabilecek Megamachine’nin eseridir.

Rodoplu etrafındaki yozlaşan, yabancılaşan aydınlara karşılık, kendi toplumunun değerler dizgesinin ayakta kalması için mücadele etmektedir. Siyasi ideolojileri uğruna insancıl değerlerin göz ardı edilmesini eleştirir ve roman boyunca bilgiyi elinde tutan hakim kişiliktir. Rodoplu malumat ile bilgi noktasında ayırım yapar. Romanda eleştirdiği noktalardan biri bilgeliği önemsemeyen malumatçı aydınlardır. Bilgeliğin yaşamsal olana, devamlılığa, bütünselliğe hitap edişi ile malumatçılığın geçici, günübürlük, anı kurtarma ve dondurulmuş açılanamayan niteliğini ayırt eder. Böylece Rodoplu, dondurulmuş statik, sabit olan bilgiyi değil; insan manzarasının sunduğu yaşamsal, canlılık içeren sürekli, açılanabilir, çoğaltılabilir bilgiyi onaylamaktadır. Bu bağlamda Said’in amatorizm dediği yaşamın

esasının, aktif hamlesinin etkin olduğu entelektüelliği benimsemektedir. Her durum olay karşısında Said'in sözünü ettiği amatör entelektüel işlevini yerine getirir. Said'e göre: "Bugün entelektüel bir amatör olmalıdır; toplumun düşünen ve ilgili bir üyesi olmak için kişinin, ülkesine ve iktidarına; ülkesinin kendi yurttaşları ve diğer toplumlarla ilişki kurma tarzına dair en teknik ve profesyonelleşmiş faaliyetlerin bile özünde yatan ahlâki meseleleri gündeme getirmeye yükümlü olduğunu düşünen biri"dir (Entelektüel... 83). Bu bağlamda amatörlük her duruma yönelik gerekeni yapmak anlamına gelmektedir. Roman karakteri Rodoplu da entelektüellerin duruşuyla, tavrıyla, hayat anlayışıyla hakikatin savunucusu olmalıdır. "Kelam, bütünüyle namustur!" görüşüyle entelektüelin eylemlerinin ahlaki önceliğinin olması gerektiğini, kâr amacı gütmemesi gerektiğini belirtir. Liyakatli olanın fırsatları değerlendirmeyip, fırsatçıların çeşitli iktidar ilişkileri ile kâr amacı gütmesi, Said'in sözünü ettiği profesyonel oluşturma işaret etmektedir. Düzenin profesyoneli olunca her türlü usulsüzlüğü yapma ruhsatını elde ettiğini düşünen bireylerin belli noktaları gasp ettikleri görülmektedir. Böylece Rodoplu da yaşadıkları noktasında bir yurtsuzluk hissini yaşamaktadır. İnsanlığın, entelektüel olarak geçinen kişilerin "Büyük Yalan"ın hizmetkârı olması Rodoplu için karşı konulamaz bir durumdur. Rodoplu, romanda geçmişte yaşayan ve şu an etrafında olan ülkenin entelektüel yüzünü temsil ettiği düşünülen kişilerin tutarsız eylemleri dolayısıyla kendini hakikatin savunucusu olma misyonunu yüklenmeye zorlamaktadır. Bu bağlamda Rodoplu'nun kendisiyle "Ortadoğulu yazarları tanımak" adına görüşme talep eden oryantalist araştırmacı Dr. Elizabeth Sernea'ya karşı tavrı da aynı şekilde oryantalist bakış açısının içerdiği ekonomik çıkarıcı yönü eleştirmek olmuştur. Rodoplu, kendi ülkesine karşı Batılılardan gelebilecek tehlikeli yönelimlerin bilincinde olan koruyucu bir entelektüeldir.

Rodoplu sadece entelektüelin değil ülkesini düşünen her sorumlu bireyin "Bilgi ve inançla, sözle ve eylemle, malla ve canla, bütün kuvvetini sarf ederek biyofilya yolunda savaş..." arak cihat etmesi gerektiğini belirtir (Alatlı, Viva La Muerte 36). Ona göre entelektüel, dondurulmuş ve zihinlere dayatılmış fikirlerle düşünmeyen, özgün, kendi dünya görüşünü ortaya koyan, iktidarın dayattıklarını sorgulayan, gerekirse ortadan kaldırmak için çabalayan, "Büyük Yalan"ın tuzağına düşüp insanın ruhsallığını örselemeyen ve her durumda çıkarları ile çatışsa dahi hakikatin savunucusu olandır. İçinden çıktığı toplumun değerlerini bilen kendi kalmaya mücadele edendir (Alatlı, Viva La Muerte 62). Entelektüelin Türkiye toplumunda kaçınılmaz olarak bir ideolojik yapılanmanın hizmetinde oluşuna ya da hizmetinde olanlarla ilişkisine iktidar ilişkilerinin kök salmış niteliğine vurgu yapar. Rodoplu'nun Türk toplumunda üretilen toplumsal karakter olarak nitelediği Şafak, Şiran ve Selahattin'in ellerine fırsat geçtiğinde eleştirdikleri düzenin hizmetkârları olması neticesinde büyük bir düş kırıklığına uğrar. Bu durum Rodoplu'da tecrit olunma, yersizlik, yurtsuzluk, sürgünlük hissini ortaya çıkaracaktır. "Hangi yurt, hangi ulus!" (Alatlı, Viva La Muerte 53) olarak belirttiği bu yurtsuzluk hissi Said'in sözünü ettiği sürgün entelektüele tekabül eder.

Rodoplu'nun çevresi ve yaşadıkları dolayısıyla aydın bilinciyle kendi ve toplumunun geleceğini kurma noktasında pasifleşmeye doğru yol aldığı söylenebilir. "Havarilerini yaratamayan İsa'nın yeri tımarhanedir, tarih değil!" der (Alatlı, Viva La Muerte 9). Dolayısıyla dünya görüşünün karşılığı olan inançlı bir topluluk oluşturamayan peygamberin yeri, toplumdan uzaklaşmaksa ve tarihi kuramamaksa, Rodoplu da entelektüel olarak üzerine düşeni yapamadığı ve böylelikle entelektüelin bilgeliğiyle üretmesi gereken topluluğu oluşturamadığı için tarihsel bir temsiliyeti olmayacaktır. Entelektüel öznenin karşılaştığı her durumda gördüğü kimlik bunalımı, değer kaybı, sorumsuzluk, kaygısızlık, özentinin hâkim

olduğu yaşam biçimleri, değerlerin içlerinin boşaldığı kültürel duruma uğramışlık, zihinsel dinamiklerinin karşılığını bulamadığı noktada onu da böylesi bir kaosa sürükleyecektir.

Rus Entelijansiyasından Toplum Mühendisliğine

Her toplum kendi öznesini oluşturduğu gibi Rusya’da oluşan entelektüel özne, Rusya’nın tarihsel bağlamda geçirdiği dönüşümlerin etkisiyle farklı şekillerde konumlanmıştır. Çarlık döneminden SSCB’ye ardından Rusya Federasyonu’na geçişte siyasi iktidarın konumu aynı zamanda dönem insanının bir yerde konumunu belirlemiştir. Çarlık dönemi Rusya’ında dini otoritenin etkili olduğu merkezîyetçi bir yapı Sovyetler Birliği’nde Bolşevik ideolojinin etkili olduğu döneme yerini bırakır. Çarlık dönemi için “milletler hapishanesi” Sovyet dönemi için ise “milletler mezarlığı” ifadeleri kullanılmaktadır (Mikail 75-78). Bu bağlamda Rusya’nın siyasi iktidarına göre ülkenin entelijansiyasının konumu ve zihinsel dönüşümü şekillenmiştir.

18. yüzyılda I. Petro döneminde yapılan reformlar ile dünyanın önemli gücü haline gelen Rusya, II. Katerina döneminde Fransız Aydınlanmacıları ile kurulan ilişkileriyle Aydınlanma hareketlerini takip etmeye başlar. Alatl, Katerina’ya Voltaire’in danışmanlık yaptığını ve Voltaire’in St. Petersburg’da ikamet ettiğini, hatta bu dönemden sonra 1870’lere kadar entelijansiya ile halk arasında ciddi bir kopukluk yaşandığını belirtir. Dolayısıyla bu dönemlerde entelijansiyanın Batı’ya dönük bir yüzü olduğunu söyleyebiliriz. I. Nikola Batılı anlayıştan koparak eski Rus zihniyetini canlandırmak düşüncesi ile ülkede ciddi bir sansür döneminin oluşmasına sebep olur. Bu dönemde Rusların dış dünya ile bağlantıları kesildiği için içlerine kapanırlar ve ilk Rus romancılarının bu dönemde ortaya çıktığı görülmektedir (Meriç 68). Rus insanını eleştirdiği düşüncesi ile ihanetle suçlanan Gogol, Çarlık Rusya’sına muhalif olduğu gerekçesi ile sürgüne gönderilen Dostoyevski, bu dönemin kendi vatanlarında sürgün olan entelijansiyasının örneğidir. Rusya’da çıkan entelijansiya kavramı devrime kadar resmi bir sınıfa mensup olmayan kişileri temsil etmektedir.

1917 devrimine kadar sınıfsız bir oluşum olan Rus entelijansiyasının her zaman trajedi içinde bir yaşamları olmuştur. Entelektüel birikimlerinin karşılığını bulamadıkları gerçeklik, onların ruh yüceliklerini örselemektedir. Alatl, Rus entelijansiyası gibi dünyanın derdini yüklenmede özverili başka bir entelijansiyanın olmadığını düşünür. Birçok alanda sahip oldukları birikim onların bu bunalımını engellemeye yetmemiştir. Rus tarihi süreci değerlendirildiğinde ise Rus entelijansiyasının Aydınlanma Dönemi’nden sonra dünyayı değiştirmek adına bir şekilde iktidar mekanizmalarına yandaş ya da karşı olduğu görülecektir. Toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için iktidarın pratiklerinde yer almak gerektiği inancı entelijansiyanın yönelimini belirlemiştir. Çarlık Rusya’sında kendi içinde sadece entelektüel faaliyet amacıyla, düşünmek için toplanan bu topluluk muhakkak modernleşme çabalarının etkisiyle dönüşüme uğrar. I. Petro ile başlayan Batılılaşma hareketlerinin sonraki dönemlerde kabul-ret ikiliğinde devam etmesi, entelijansiyayı bir misyon yüklenme çabasına teşvik edecektir.

Üç romandan oluşan *Gogol’ün İzinde* serisinin kahramanlarından Güloya Gürelli, Türkiye’de Batılılaşmaya ayak uyduramaması sebebiyle Rusya’ya bir kurtuluş ümidiyle gider. Güloya yazar tarafından Rus kültürünün aktarılması için Rusya’ya gönderilmiş gibidir. Rusya’da yaşanan gelişmelerin Türkiye ile benzerliği bazen açık bazen ima yollu olarak aktarılmaya çalışılır. Güloya Gürelli’nin Aleksî ile tanışmasıyla başlayan süreç, Rus entelijansiyasının tarihsel sürecini, öğrendiği değerlendirdiği süreçtir aynı zamanda. Güloya, Rus entelijansiyasının en zor zamanlarında dünya nöbetinde olmalarını, eğlencelerinde bile

evrensel meseleler hakkında zorlu muhabbetler yapıyor olmalarını yadırgar. Verilen eğlencelerin bile huzura ermek, dünya ve kendi ülkeleri üzerine konuşmak için tertip edilmiş olması, Rus entelijansiyasının serideki romanlardan birinin adıyla *Dünya Nöbeti*'nde olduklarının göstergesidir. Romanda; "Rus entelijenti, hayatı sessizce mütalaa etmekle yetinen bir aydın, bir münevver değil; kendi ülkesi şöyle dursun, dünyayı yeniden şekillendirmek üzere iktidar arayan bir gelenekten geliyor ve bu bağlamda Batılı karşılığından farklı" (Atlalı, *Dünya Nöbeti* 19-20) olarak aktarılır. Rus entelijansiyasının iktidar arıyor oluşu, kendi çıkarları veya bencilliği için değildir. Aksine dünyayı değiştirmenin ancak bir iktidarla olacağını düşünmelerindendir. Bu bağlamda 1917 Ekim Devrimi'nden sonra oluşan entelijansiyanın rejim yanlı duruşu serinin entelektüel eleştirilerinin odağını oluşturmaktadır.

Bu serinin kahramanlarından Aleski de Rodoplu gibi kendi toplumunun geçirdiği buhranlı dönemlerinin geldiği noktayı entelektüel duyarlılığı ile ele alır. Seride Güloya Gürelli'nin 1995'te Rusya'ya gidip 2001'de Aleksi'nin ölümüne kadar geçen süre zarfında Rusya'yı değerlendirişleri yer almaktadır. Aleksi Kristavoviç Zelenski yangın mühendisliği alanında doktora yapmış tek Rus bilim adamıdır. Uzay yolculuklarındaki olası yangınları teşhis ve gerekli pratikleri yapma alanında uzman olan Aleksi, uzmanlık alanı dışında Rusya'nın siyasi, sosyal ve toplumsal meseleleri ile de ilgilenmektedir. Aristokrat Rus aileye mensup olan Aleksi, 1906'da ilk başbakan olan Pyotr Stolipin'in soyundandır. Aleksi Atlalı'nın *Orda Kimse Var mı?* serisinin başkarakteri Rodoplu gibi sürgün, marjinal ve amatör entelektüel özne tipini yansıtmaktadır. Rus tarihini değerlendirirken olayları toplumunun geçirdiği dönüşümlerin etkisini dikkate alarak değerlendiren Aleksi, entelektüel birikimi ile kıyıda olan bir karakterdir. Aleksi'nin Rus toplumunu değerlendirişi, Rodoplu'nun toplumunu değerlendirişine benzemektedir. Toplumun en üstten en alta kadar farkındalığını kaybettiği, yaşanan durumu okuyamadığından yakınan Aleksi düzenin profesyoneli gibi değil, düzeni her yönüyle ele alan bir amatör gibidir. Aleksi bu bağlamda kendi dönemini ve geçmiş dönemleri ele alışı bakımından yorumlayıcı pozisyonadadır. Kendi dönemini, toplumunu farklılıkların hepsini düşünerek anlamaya çalışır. Aleksi, dönemi itibariyle yasa koyucu bir konuma sahip değildir. Tarihsel sürecin değerlendirmesini yapan yorumlayıcıdır.

Atlalı, Rus aydınınının batını gelenek ile batılı bilimsel gelenek arasında bocaladığını ifade eder. Esasında Aleksi'nin sözünü ettiği Rus entelijansiyasının trajedisi bu yöndedir. Rus aydınlarının "Pravda! Pravda!" yani "Hakikat! Hakikat!" arayışı içerisinde yaşadıkları trajedi, ilim ile bilim arasında bütünselliği oluşturmamalarından kaynaklıdır. Rus entelijansiyası batını ölçülerde dünyayı, Tanrı'nın mülkü, zayıfın da payının olduğu bir düzen telakkisi ile algılamak; toplum mühendisliği negatif seçim denilen, güçlünün zayıfı yendiği bir düzenin varlığını onaylamaktadır. Atlalı'nın Rus entelijansiyasını "iki cami arasında bînamaz kalmış insanlar" olarak tarif etmesindeki trajedi de bu noktaya işaret etmektedir. Aleksi, Rusya'da geline noktada birilerinin sorumlu tutulması gerekiyorsa bunların entelektüeller olmadığını düşünür. Fakat bu entelektüeller geleneksel anlamda Pravda'nın takipçisi olan dünya nöbetçileridir; toplum mühendisleri değil. Aleksi, Rus entelijansiyası ile düzenin işçisi olan çalışan insanları doğal olarak ayırmaktadır. Bu bağlamda Bolşevik devrimi ile Rus entelijansiyası soyutlanmıştır. Onların yerini toplum mühendisi olan Bauman'ın sözünü ettiği yasa koyucular almıştır. Modern dönemin kurucu rolünün etkisiyle entelektüelin yasa koyucu bir ideoloğa yani düzenin bir aygıtı konumuna geldiği söylenebilir. Entelektüelin iktidarla ilişkisinde önemli nokta sahip olduğu bilgidir. Bilgiye ihtiyaç duyan iktidar, her zaman bilginin üreticisi ve taşıyıcısı entelektüelin işlevini onaylar. Bu bağlamda Sovyet döneminde

entelektüel, düzenin aktörü ve devam ettirici aktif ideoloğudur. Yani artık entelektüelin konumu toplum mühendisliğine indirgenmiştir. Aleksî'nin sözünü ettiği Pravda takipçisi entelektüelin zaten iktidar etkisiyle sesini duyurabilme imkânı olmayacaktır.

Modern dönemin tarihsel sürecinde entelektüellerin rolü, ideolojik yönelimler perspektifinde okunmalıdır. Entelektüel artık egemen ideoloji her neyse onun teorisyenleri yani yasa koyucuları ve düzenin hegemonyasının işlerlik kazanmasını sağlayan işçileri konumundadırlar. Foucault'un sözünü ettiği; "Bilgisini uzmanlığını, hakikatle ilişkisini siyasi mücadele alanında kullanan" (Keskin 13) spesifik entelektüeldir. Foucault geleneğin dışında konumlanan bu entelektüelin iktidarın yanında da karşısında da olabileceğini belirtir. Bu noktada *Gogol'ün İzinde* serisindeki spesifik entelektüel, iktidarın yanında olanları karşılamak yani bilgisi iktidarın güdümünde kullanılacaktır. Modernleşme hareketleri ile birlikte Avrupa'da ortaya çıkan seküler dünya anlayışının entelektüel düzlemde ortaya çıkıyor olması, Rusya'daki bilimsel alanı yücelten Rus entelektüelinin ortaya çıkmasının kaynağıdır. Bilimsel gelişmelerin Rus insanının uçlarda yaşayan insanında yaratacağı etkinin boyutları daha keskin olacaktır. Rus entelektüeli bilimsel kaynakları kullanırken geleneksel Rus entelektüelinden ayrılır ve her noktayı bilimsel olarak açıklamaya çalışırlar. İnsan ruhu konusunda dahi gözlem ve ölçüyü temel alan bu bilimcilik, Rus entelektüelinin bir anlamda siyasi iktidar mekanizmasında da rol almaya çalışmasını davet etmiştir (Alatlı, Dünya Nöbeti 20). Romanda Rus entelektüellerini toplum mühendisine döndüren düşüncenin menşesinin batı kaynaklı olduğu aktarılır. Rusya entelektüellerini toplum mühendisliğine yönlendiren, John Locke'un 1690 yılında yayınlanan "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme" adlı makalesidir. Böylece toplumsal ve siyasal düzeni en iyi hale getirmek en mükemmel insanların yetiştirilmesiyle olacaktır. İnsanın bir yaratı, tasarım olduğu düşüncesi böylelikle Rus entelektüelini etkiler.

Gogol'ün İzinde serisinin ikinci kitabı *Dünya Nöbeti*'nde Rusya'daki Bolşevik ihtilalin sorumlularının profesyonel devrimciler olduğu, intelligenti'nin tımarhane olarak gördükleri dünyayı Akılcı Dünya'ya dönüştürmek peşinde oldukları aktarılır. (Alatlı, Dünya Nöbeti 23-24). Bolşevik devrim, sonuçları itibarıyla batılı akılcı dünya anlayışının en uçlarda uygulanmaya çalışıldığı ve sorumlularının Şeriatı'nın ifade ettiği bilimperest entelektüeller olduğu bir yıkım aracı olmuştur. Romanda Marks'ın şu ifadeleri alıntılanır: "Filozoflar, dünyayı türlü türlü yorumlarlar ama mesele, dünyayı yorumlamaktan öte değiştirmek meselesidir derken, Lenin'in en yakın silâh arkadaşı Trotskî, 'İnsanoğlu en sonunda kendisine sahiden çekidüzen vermeye karar verdi...' diye müjdeliyor." (Alatlı, Dünya Nöbeti 24-25). Bu bağlamda Bolşevik devrimci Lev Troçki'nin söylemlerinden artık entelektüelin toplum mühendisine dönüşüp dünyayı, toplumu değiştirmeye çalıştığı dikkat çeker. Yine bu bağlamda romanda bu durumun dünya görüşünü nasıl etkilediği şöyle aktarılır:

1917 basımı bir Marksist risale, insanoğlunun kaderi, kâinatı fethetmek, türünü uzak kozmik bölgelere taşımak, güneş sistemini ele geçirmektir. İnsanoğlu ölümsüz olacaktır derken, Rus Ayetullahı diye aşağıladıkları Aleksandr Soljenitsin, "Tanrı merkezden alınmaya görülsün, Tanrı-insan derhal kendisini O'nun yerine koymaya kalkışıyor, kâinatı/dünyayı dilediği gibi kullanmakta özgür olduğu düşüncesine kapılıyor." (Alatlı, Dünya Nöbeti 30)

Alatlı'nın Rus ruhunun taşıyıcısı hakikat avcısı entelektüel olarak dikkate aldığı Soljenitsin'in bu ifadeleri Rus entelijansiyasının seküler dönüşümün etkisiyle ruhani olandan

ayrılıp sadece insanın hâkim olduğu, kendini Tanrı gibi gördüğü bir düzenin kurulmaya başladığını imler. Nitekim Soljenitsin Sovyet Rusya döneminde rejim karşıtı söylemlerinden dolayı sürgüne gönderilmiş bir entelektüeldir. Meriç, bizde neden mütetefekkir yetişmediğini “Yıldızları söndürmeye çalışan bir obskürantizm. Ateş böceklerine tahammülü yok bu gecenin” (Jurnal I 128) sözleriyle ifade eder. Soljenitsin Meriç’in ifade ettiği yıldızlardandır. Karanlık devrimin kendi aleyhinde hiçbir söyleme tahammülü söz konusu değildir, kendi güdümünde olan bilimsel söylemlerle iktidar ilişkilerini yönetmekte ve istediği Rus ruhunu, dünyasını inşa etmeye çalışmaktadır.

Devrimci Sovyet siyasetçi Grigori Zinovyef’in “Yolumuza yüz milyon Sovyet Rusya vatandaşlarından doksan milyonuyla devam etmeliyiz. Geri kalanlarına gelince, onlara sözümüz yok. Onlar imha edilmelidirler.” (Atlı, Dünya Nöbeti 24-25) sözleri romanda Rus entelektüelinin bakış açısının geldiği noktayı ortaya koyması bakımından önemlidir. İnsanı artık Tanrı’nın yarattığı bir varlık olarak değil içine doğduğu çevrenin oluşturduğu bir yaratık olarak görme meyli, Rus entelektüelinin konum değiştirerek bir toplum mühendisine dönüştüğünün göstergesidir. Sartre, Gramsci’nin işçi sınıfının, devrimci ideolojinin konumlandırılmış aydını olarak tanımladığı organik aydının devrimin amacına ulaşmaması halinde oluşturulmasının bir önemi kalmayacağını; “Proletaryanın içinden çıkan organik aydın, devrim gerçekleşmediği sürece fazladan bir çelişkidir.” (Sartre 55) olarak ifade eder. Organik aydın kendi bağımlı olduğu ideolojinin söylemlerini yerine getirip devrimin gerçekleşmesi için birikimini bu yönde işlevsel hale getirmek durumundadır. Çünkü “Bu entelektüeller organik olarak ait oldukları sınıfın fikirleri ve özlemlerini yönlendirmedeki işlevleriyle diğerlerinden ayrılır.” (Keskin 18). Devrimin entelektüel öznesinin tabi, bağımlı, güdümlü oluşu ideolojinin uygulanmasındaki iktidar bağımlılığını ortaya koyar. Bilgi, iktidarın hizmetinde, rafa kaldırılmış, gerçeklikten bağımsız bir bilimsel bilgi olsa da ideolojinin hedefine ulaşması için her türlü bedeli ödemek pahasına uygulanmalıdır.

Rejimin kendi toplum mühendisini yaratması noktasında romanda aktarılan en önemli örneklerden biri Aleksî’nin babası Trofım Denisoviç Lisenko’nun bilimsel alanda iktidara yaklaşıp yaptığı yanlış uygulamaların yarattığı tahribattır. Lisenko’nun rejimin destekçisi olarak, yetersiz bilimsel argümanla nasıl bilimsel alanda iktidarı ele geçirdiği ve hüsrarla sonuçlanan uygulamaları aktarılmaktadır. Aleksî’nin babası Stalin döneminde gerçekte de yaşamış olan biyolog ve tarım bilimcidir. Lisenko 1928-29’da Rusya’da baş gösteren kıtlık neticesinde en hızlı nasıl verim alınabilir düşüncesi ile bilimsel anlamda savunmadığı sözde kanıtsız uygulamasını hayata geçirir. Kendisiyle ilgili öncü bilim adamı yazısı çıkınca basın da gücünü kullanarak kendini Stalin’e kabul ettirmeyi başarır. Yapılan “tarım reformları” sonucunda ise Aral denizi kurur ve yok olur. Nitekim Lisenko Lisenkoizm adı altında kendi bilimsel görüşünü etiketlendirmesi ile proleter bilim adamı niteliğini elde eder. Kendi buluşlarının ispatlanmasına izin vermez ve matematik, istatistik gibi bilim dallarını geçersiz, yararı olmayan disiplinler olarak lanse eder. Sovyet rejimi kıtlıkla baş edebilmek için akademinin uygulamasının zaman alacağını düşündüğü yöntemlerini değil de anlık problemi çözeceğini düşündüğü Lisenko’nun yöntemini kabul eder. Böylelikle Lisenko Sovyet bilim kurumlarının başına geçer ve partinin resmi ideolojisinin aktarıcısı, yararsız toplum mühendisi olur (Atlı, Dünya Nöbeti 241-242). Romanda bu durum şu ifadelerle aktarılır:

Trofım Denisoviç, Stalin döneminde biyoloji biliminin diktatörü oldu.
Kültürün Jdanov’dan, ordunun Voroşilov’dan, ülkedeki her şeyin
Beriya’dan sorulduğu gibi, biyoloji de Lisenko’dan soruluyordu. Pek

çok bilim adamının sürgüne gönderilmelerinden, işkence görmelerinden ve ölümünden sorumludur. Ve tabii Sovyet biliminin baskı altına alınmasından ve geri kalmasından da... (Alatlı, Dünya Nöbeti 244)

Birçok bilim adamını rejim karşıtı oldukları gerekçesi ile fişleyip, akademiden atılmalarına sebep olan Lisenko, çeşitli iktidar ilişkilerini kullanarak rejimin savunucusu olur.

Rus entelijansiyasının modernleşme ile birlikte geçirdiği dönüşümün dünyevi düzlemde yer edinme ve bu düzeni değiştirme çabasına dönüşmesi, rejimin yıkıcı gücüyle sonuçlanır. İktidar, ideolojik söylemlerinin taşıyıcısı konumunu elde etmesiyle toplumun değiştirme gücüne sahip olacağını düşünmeye başlayacağı mühendislik misyonunu yüklenmeye başlar. Böylece Rus entelijansiyasından toplum mühendisliğine dönüşen entelektüel, değerler dizisinin yorumlanışında Sovyet iktidarı ve mekanizmalarının işlerliği etkin konumdadır. Entelektüel öznenin dönüşümü bu bağlamda değerlendirildiğinde; batılı rasyonel düşüncenin bilim adı altında nasıl yıkıcı ve uzlaşmaz boyutlarda olduğu mühendisliğe evirilişte ifadesini bulur.

Organik/ Spesifik/ Pozisyon Entelektüel Özne

Organik/ Spesifik/ Pozisyon Entelektüel; Gramsci, Foucault ve Nilüfer Göle'nin konumu belirli bir ideolojik veya siyasi görüşe hizmet eden, evrensel dünya görüşüne sahip olmayan iktidar eklentili olarak belirli sınıfa mensup olan entelektüeller için kullandıkları kavramlardır. Foucault, spesifik entelektüeli evrensel entelektüelden farklı olarak mensubu olduğu mesleğin gerektirdiği bilgiye sahip olan entelektüel için kullanmıştır. Foucault spesifik entelektüelin bilimselliği ile iktidarın yanında olduğu gibi karşısında da olabileceğini düşünür. Evrensel bilgiye sahip olan yetkin, sözcü entelektüelin yerini sınırlı alanda bilgisiyle konumlanmış entelektüel almıştır. Böylece; "Spesifik entelektüel modern toplum hayatında bilimsel rasyonalite formlarının, bilimsel meşruiyetle mücehhez bilgi ve tekniklere dayanan mesleklerin, dairelerin ve kişilerin ortaya çıkması ve yaygınlık kazanmasıyla doğmuştur." (Arslan 85). Dolayısıyla spesifik entelektüel, modernleşmenin getirdiği bilimsel kategorileştirmenin sonucudur. Yani modernizm ile sınırlı alanların uzman entelektüelleri ortaya çıkmıştır. Foucault'un spesifik/ uzman entelektüelin üç yönü olduğunu şöyle ifade eder:

Entelektüelin üç yönlü bir spesifikliği vardır "kendi sınıfsal konumunun (kapitalizmin hizmetindeki küçük burjuva ya da proletaryanın 'organik' entelektüeli olarak)" spesifikliği; "bir entelektüel olarak durumuyla (araştırma alanı, laboratuardaki yeri"; "üniversitede, hastanede, vb. boyun eğdiği ya da başkaldırdığı siyasi ve ekonomik talepler) bağıntılı olarak yaşam ve çalışma koşullarının spesifikliği"; son olarak da "toplumumuzdaki hakikat siyasetinin spesifikliği..." (51)

Dolayısıyla spesifik entelektüel, yerel alandaki bilgisiyle bağımlı olduğu sınıfın ideolojisinin taşıyıcısı Gramsci'nin ifade ettiği organik aydın olabildiği gibi çalıştığı kurumun pratikleri noktasında da ayrı bir konumu söz konusudur. Gramsci, entelektüelleri geleneksel ve organik entelektüeller olarak ayırmaktadır. Thomas'a göre:

Gramsci, spesifik düşünsel faaliyetten ziyade, toplumsal ve siyasal örgütlenme üzerine vurgusuyla, aydınların toplumsal sınıflardan ayrı

bir homojen toplumsal grup hatta bağımsız bir sınıf oluşturdıkları yönündeki teoriyi reddeder. “Bağımsız bir aydınlar sınıfı söz konusu değildir, fakat her sınıf kendi aydınlarına sahiptir.” (550)

Gramsci, aydınların heterojen gruplar olduğunu ve toplum içerisindeki her farklı grubun kendi aydınını inşa ettiğini imler. Organik entelektüel, kendisini oluşturan sınıfın oluşum süreci ile birlikte ve ilişkide oldukları grubun bağlamına göre kendi işlevselliklerini yerine getirmeleri neticesinde oluşur. Dolayısıyla kendilerini oluşturan grup ile organik bir bağ içerisindeyler. Nilüfer Göle’nin pozisyon aydınları olarak kullandığı kavram ise güdümlü, angaje olunan ve belirli bir konumdan, pozisyondan noktadan konuşmak (35) olarak tanımlanabilecek aydındır. Bu bağlamda Gramsci’nin Foucault’un ve Göle’nin kavramsallaştırdığı entelektüelin konumu birbirlerine yakınlık içermektedir. Bu aydın tanımlamalarının belirli oluşları her spesifik aydında veya her toplumsal sınıfa bağlı olan organik aydında değişecektir. Dolayısıyla Alatlı’nın romanlarda eleştirdiği entelektüel duruş, ifade edilen kavramlar perspektifinde okunacaktır.

Orda Kimse Var mı? serisinin kahramanı Rodoplu’nun hayatına giren entelektüellerin birçoğu bu bağlamda değerlendirilebilir niteliklere sahiptir. Rodoplu, olayları evrensel bakış açısı ile amatör biçimde ele alırken karşısına çıkan entelektüeller çoğunlukla konumlandıkları yerden konuşmaktadırlar. Nitekim Rodoplu’nun sürgün oluşu bu noktada başlayacaktır. Romanda Türkiye’deki entelektüel oluşumun çoğunlukla Gramsci’nin sözünü ettiği organik aydınlardan oluştuğunu Rodoplu ifade eder. Alatlı roman karakterleri dışında birçok yazısı ve söyleşisinde de entelektüellerin organik oluşunu, Gramsci’den alıp kullandığı organik aydın kavramsallaştırması çerçevesinde irdelemektedir. İttihat Terakki’den itibaren başlayan organik aydın oluşumunu Rodoplu şöyle aktarır:

Bak, her toplumsal sınıf, kendi gelişmesine en elverişli koşulları yaratmakla görevlendirdiği kendi “öz-uzman aydınlarını” yaratır. Ben diyorum ki, senin “bağımsız ve özerk” bellediğin bu iç-çevre, İttihat Terakki’den bu yana, egemen sınıfların toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel alanda yarattıkları aydın katmanlarından birisidir! Kapitalistin kendisiyle birlikte sanayi teknisyenini, ekonomi-politik profesörünü, efendim, hukukçusunu yarattığı gibi, İttihat Terakki ile hızlanan “Türkleri uygarlaştırma misyonu” da kendi organik aydınlarını yarattı! Bugünün iç çevresi, deyiş yerindeyse, İttihat Terakki cuntasının aydın kategorisidir! Aydın tipini, tabii, edebiyatçı, filozof, sanatçı simgeler. Gazeteciler, kendilerini edebiyatçı, filozof, sanatçı olarak gördükleri için “aydın” olduklarını düşünürler. Şimdi, biraz araştırırsan, Babiâli’nin ileri gelenlerinin hep bir ucundan “İttihat Terakki”ye bulaşmış ailelerden geldiklerini görürsün. (Atlı, Viva La Muerte 57)

Rodoplu Türkiye’deki entelektüel oluşun siyasi düzlemle birlikte şekilleniyor oluşunu eleştirmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de şekillenen entelektüel camia angaje bir camiadır. “Türk aydınının zihin dünyası eklektiktir. Kesin kabulcü ya da kesin retçi tavırlar bütün ideolojik taraflarda marjinal düzeyde” (Çağan 7) olduğu gerçeğini Rodoplu’nun romanda eleştirdiği ve ele aldığı dikkat çekmektedir. Romanda öz-uzman aydın eleştirisi odağında İttihat Terakki’den itibaren başlayan sürecin 27 Mayıs ve 12 Eylül mekanizmasında da devam ettiği dikkat çekmektedir. *Viva La Muerte* romanında Rodoplu’nun katıldığı imza fuarına gelen

hukukçu, akademisyen, yazar ve gazeteci kimliği ile Hıfzı Veldet Velidedeoğlu bu bağlamda romanda ilk eleştirilen kişidir. Velidedeoğlu'nun 27 Mayıs darbesindeki iktidar yanlısı tavrını şu şekilde eleştirmektedir:

Son tahlilde bütünüyle anti-demokratik bir darbe olan 27 Mayıs'ı aydın kategorisine dâhil olduğu egemen toplumsal grubun çıkarı için aklamaktan, yasal olmayan bir hareketi kılıfına uydurmaktan kaçınmamış, idamlarla sonuçlanan bir oluşumdaki rolünü sahiplenmemiş, gencecik bir DDKD lideri kadar olsun özeleştiri yapma gereği duymamıştı. (Alatlı, Viva La Muerte 12)

Rodoplu, Velidedeoğlu gibi birçok entelektüel kişiliği Türkiye'de darbe dönemlerinde iktidarın yanında olması sebebiyle organik aydın olarak nitelendirir. Öz-uzman aydınlarının ahlaki noktada ideal olanı değil kendilerinin istediği göreceli ahlakı dayatıyor olmaları ve böylelikle doğru ve yanlış kavramlarının içeriğinin egemen sınıfın çıkarlarına göre doldurulması eleştirilmektedir. Bu bağlamda organik aydınların istikrarın korunması adına hakikatin üstünü örtmeleri onlardaki statükocu tavırla açıklanır; "Türkiye entelijansiyasının yüzde doksan dokuzu-ceza evleri adam almazken, 'Komüntern'in beşinci kongresi...' ya da 'Abdülhamit efendimiz' diye başlayan 'malumat'a sarılmazlarsa yok olacaklarını sanırlar" (Alatlı, Viva La Muerte 30). Böylece Türkiye'de entelektüel, korku kültürü, istikrarı koruma, var olan kazanımlarını kaybetme korkusu ile iktidar söylemlerinin aracı konumunda olmuştur. Ayrıca romanda Rodoplu'nun hayatına giren Selahattin, Şafak Özden ve Şiran Ören düzenin ürettiği, belli bir pozisyonda olan ve oradan hayatı değerlendiren organik aydın olarak değerlendirilebilirler. Hepsi bir ideolojinin temsilcisi olmaları bakımından romanda yer alırlar. Türkiye'deki siyasi alanın oluşmasında entelektüel birikimin değil, pozisyon alınan duruma göre konumlanan ve oradan konuşan aydın namzetlerinin etkili olduğu böylelikle eleştirilir.

Oryantalist Entelektüel

Oryantalizm, Batı toplumlarının Doğu toplumlarını inceleme ve değerlendirme çabalarının sonucu ortaya çıkan "Doğu Bilimi" olarak adlandırılan bir kavramdır. Oryantalizm, Batı'nın Haçlı Seferlerinden itibaren Doğu'yu tanımasıyla Doğu'nun İslami çizgisini tanımlamada ve Doğu'yu temsil etmede kullanılır. Oryantalistlerin Doğu'yu bir nesne gibi algılayıp kendi bulundukları konumdan konuşup yargılamaları birçok eleştiriyle birlikte kavramın çok da masum olmadığını ortaya çıkarmıştır. Alatlı'nın romanlarında oryantalist bakış açısını ele aldığı bağlam da bu çerçevede şekillenir. 1978 yılında Edward Said'in yayımlanan kitabı ile Doğu'nun tanınması adı altında ortaya çıkan bu kavramın esasında Batı'nın Doğu'yu sömürme politikalarının bir sonucu olduğu savı Alatlı'nın romanlarında eleştirdiği oryantalist düşüncenin kalkış noktasını oluşturur. Said'in; "Oryantalizmi bir dönem içinde gelişmiş bir tavır olarak değil bir hegemonya unsuru" (Kahraman 160) olarak değerlendirmesi bu bağlamda dikkate değerdir. Said çalışmasına Karl Marx'ın "Onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir." (Şarkiyatçılık 9) epigramı ile başlar. Epigram oryantalist düşüncenin özünü temsil eder niteliktedir. Said çalışmasında, Avrupa'da oluşan/ oluşturulan Doğu imgesinin "öteki" bağlamında ele alınışında, kullanılan stratejilerin bütüncül bir iktidar ilişkilerinin varlığını vurgulamaktadır. Oluşturduğu bilginin söylemini destekleyen kurumlar, sözcükler, çalışmalar, akademik araştırmalar, sömürge politikaları ile yerleştirilişini işaret etmektedir. Foucault'un görüşlerinden de etkilenecek yorumladığı Şarkiyatçılık düşüncesinin arkasındaki sistemli

mekanizmanın işleyişinin anlaşılmasında, söylemin ve iktidar yapılarının muhakkak incelenmesi gerektiğini belirtir. Said: “Garp ile Şark arasındaki ilişki, bir iktidar, egemenlik ilişkisidir, derecesi değişen karmaşık bir hâkimiyet ilişkisidir.” der (11- 12- 15). Şark- Garp ilişkisinin Türk entelektüel dimağında oluşturduğu düzlemde Garp’ın egemenliği söz konusudur. “Türk aydınının sorunsalı: Doğu/ Batı...” (Yavuz 63) ikiliği beraberinde güç ilişkilerini de zorunlu kılacaktır. Bu bağlamda; “Türkiye’nin Batılılaşması değil, oryantalistleşmesi süreci” (Yavuz 116) çıkarımıyla Batıcı entelektüelin yorumu da oryantalist entelektüel analizinde yerini bulacaktır. Alatlı, oryantalist bakışın eleştirisini ve romanlarının kurgusunda yer alan oryantalist karakterlerin işlevselliğini bu bağlamda konumlandırır.

Atlalı’nın romanlarında oryantalizm konusunda eleştirilerinin odağını, bu düşünce biçiminin barındırdığı hegemonik ilişkiler ağı oluşturur. Modernleşme ile birlikte başlayan Doğu’nun Batı karşısındaki dünyevi gelişmişlik düzeyi bağlamında eksik, yetersiz konumlandırılması, Osmanlı’dan itibaren başlayan batılılaşma çabaları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken çok ayaklı, karmaşık bir düzeneği sunmaktadır. Alatlı, Günay Rodoplu’nun şahsında eleştirdiği oryantalist bakış açısının entelektüel düzeyinin oluşumunu Tanzimat’tan itibaren başlatır. Tanzimat’tan itibaren oluşan entelektüel profilin bir başka yönü de oryantalist olan Türk organik aydınların faaliyetleridir. Türkiye’nin nasıl Batılılaştığı ve bu süreçte geçirdiği köklü dönüşümlerin yankısına romanlarda değinilmekle beraber Alatlı’nın romanlarında dikkat çektiği oryantalist bakışın görünüşleri barizdir. Rodoplu’nun Mehmet Sedes’in Türkiye’de kaç tane organik aydın olduğu sorusuna verdiği cevap bu anlamda dikkate değerdir:

Aydın olmayan yoktur ki! Her insan eninde sonunda mesleği dışında bir entelektüel etkinlikte bulunur. Aydınlar dilekçesini hatırlasana! Her insan bir düzeyde bir filozof, bir sanatçı, bir beğeni adamıdır. Aydın sallığı meslek edinmişlerin görevi, herkeste belli bir gelişme düzeyinde var olan entelektüel faaliyetin, “Batıcı” dünya görüşü doğrultusunda şekillenmesine öncülük etmektir. Edebiyatta, sanatta, sinemada, “Batıcı” dünya görüşü öylesi bir haklılıkla ortaya konur ki, Batı’ya muhalefet toplum düşmanlığı ile eşleşir. “Oryantalizm” in de gelişmesi böyle oldu. Birkaç tarihçi, birkaç papaz başlattı belki, ama çığ gibi büyüdü, tartışılmaz bir “bilgi” oldu. Sümüklü bir İngiliz tezgâhtar kızın ya da Alman dazlağının içine Türklerden fiilen “üstün” olduğu gibi bir “bilgi” nasıl yerleşti dersin? Türkiye’deki “beyaz dizi” daktilosunun kendisini hatim indiren anneannesinden daha “kültürlü” bellemesinin nedeni aynı türden “bilgi” değil mi... (Atlalı, Viva La Muerte 82)

Türkiye’de oluşan oryantalist organik aydınların oryantalist görüşünü bilgi-söylem- iktidar ilişkileri çerçevesinde inşa ettiklerine vurgu yapılır. Batı’nın gelişmişliği beraberinde bilgiyi elinde tutan iktidar konumunu belirlemiştir. Dolayısıyla oryantalist düşüncenin üstünlük içeren bakış açısında oluşturulan bilginin dönüştürüldüğü söylemin etkisi kaçınılmazdır. İktidarın ürettiği bu bilgi, iktidarın bilgiden ayrılmaz oluşuna işaret etmektedir. Oryantalizmin ortaya çıkışındaki coğrafi belirlenimlerin hayali ve kurgusal oluşuna Rodoplu, Said’den alıntılanmış olması muhtemel şu ifadelerle dikkat çeker:

“Oryantalizm” denilen hurafeler yığınının oluşmasını öyle güzel anlatıyor ki! Bak, “bilgili mermi” Avrupalının “dev konusu” Orient’ti.

Romancısıyla, piskoposuyla, ressamıyla, politikacısıyla koca bir Batılı Gogiler ordusu Yunanistan ile Türkiye arasında bir yere hayali bir çizgi çizdi. Onun doğusunda kalan her şeye “Orient” dedi. Ne kadar çok tahmin yapılabiliyorsa, meseleyi o ölçüde büyük ve derin görmek lâzım uyarınca, o hayali çizginin berisinde yaşayan Türkü, Kürdü, Arabı, Çinlisi, Gogilerin uygun gördükleri her türlü niteliği kabullenmek zorunda bırakıldılar. Mesela, “şark zihniyeti” diye ne idüğü belirsiz bir kavram geliştirdiler. (Alatlı, Viva La Muerte 93-94)

Avrupalının belirlediği kurgusal bir “Orient”in araştırma sahası oluşu, oradaki insanların öteki olarak algılanıp nesneleştirilmesine sebep olacaktır. *Viva La Muerte* romanının kahramanlarından Dr. Elizabeth Sernea, Amerikan istihbaratı için çalışan oryantalist aydın tipini temsil etmektedir. Iowa Üniversitesi Profesörlerinden Sernea Orta Doğu Araştırma Merkezi’nden görevli olarak Türkiye’ye gelir. Sernea Rodoplu ile görüşmek için mektupla randevu alır. “Orta Doğulu kadın yazarları tanımak” amacıyla görüşmek istediğini belirten Dr. Sernea’nın Rodoplu ile olan görüşmeleri oryantalist bakış açısının ortaya çıkarılması ve Rodoplu’nun eleştirisinin haklılığını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Dr. Sernea oryantalist söylemin kurumsallaşmış hali Orta Doğu Araştırma Merkezi’ne bağımlı oluşu ile egemen söylemin taşıyıcısı konumundadır.

Orda Kimse Var mı? serisinin ikinci kitabı *Nuke Türkiye*’de oryantalizm ve oryantalist bakış açısı Diana ve David Pavloviç çiftinin şahsında aktarılır. Ellen Catherine Austin-Auchincloss, (namı diğer Diana Pavloviç!) Püriten cemaatine bağlı varlıklı bir ailenin çocuğudur. Romanda Diana ve David’in İstanbul’a gelmelerinin arkasında yatan Orient araştırmasının ve merakının sebebi, İran İslami Devrimi ile ilişkilendirilir. 1979 İran İslami Devrimi ile Amerika’nın hâkimiyetinin zedelenmiş olması, entelektüel camiaya farklı çalışma sahaları açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Diana ve David Pavloviç Türkiye’ye gelir. Romanda Pavloviçler’in gelişleri şöyle aktarılır: “Olaylar, akademisyenlere, gazetecilere, bürokratlara, çokuluslu petrol şirketlerinin uzmanlarına yepyeni kariyer sahaları açtı. Amerikan çıkarlarının korunması için Ortadoğu, Müslümanlık, İran gibi konularda yetişmiş uzmanlara ihtiyaç vardı. Ve başta hükümet olmak üzere, iş dünyası ve üniversiteler bu ihtiyacı karşılamaya yöneldiler. Bu yöneliş Rodoplu’ya Profesör Sernea’yı, daha sonra da Diana’yı getirdi.” (Alatlı, Nuke Türkiye 26). Dr. Sernea, Diana ve David bu bağlamda Amerikan çıkarlarının hizmetinde oryantalist organik aydın sınıfının niteliklerini göstermektedirler. Üç karakterin şahsında oryantalist söylemin Doğu’yu değersizleştirici yönü vurgulanır. Batı kültürünün hegemonik evrensel söylemi Doğu’yu ezilmişlikten ve gericilikten kurtaracaktır. Oryantalist bakış açısının eleştirildiği kitapta Batı’nın elde ettiği Doğu bilgisi ile nasıl sömürge stratejileri oluşturduğuna vurgu yapılır. Bu bakış açısının Türkiye’de geçmişten bugüne oluşturduğu arada kalmışlık sendromu, Batılı’nın sağlam ve kendinden, hedefinden emin duruşu karşısında gözler önüne serilir. Oryantalist bakış açısının Doğulu toplumları tek bir kalıba sıkıştırması gibi bu karakterler de tek yönlü bir bakış açısına sahiptirler. Nitekim romanda eleştirilen nokta da oryantalist düşüncenin yerleşmesindeki bu nekrofilik eğilimdir. Örneğin Rodoplu, Batılı’nın Doğu’yu tanımlarken olduğu gibi değil de görmeyi istediği gibi tanımlayıp rafa kaldırmasını David’in çalışmaları perspektifinde eleştirmektedir. David’in; “Ben buraya onları değiştirmeye gelmedim, tanımlamaya geldim” sözleri pratik bilgi uzmanı tavrının göstergesidir. Yaptığı araştırmalar sonunda Türk toplumunu “dinci muhafazakârlar”, “gelenekçi muhafazakârlar” ve “liberaller” olarak sınıflandırır. Bu tanımlama tamamıyla Doğu’nun yaşamsal niteliklerinin değersizleştirilip,

nesneleştirilmesinin sonucudur. Dolayısıyla oryantalist söylem modernist düşüncenin homojenleştirici kategorize mantığıyla örtüşmektedir. David, Dr. Sernea ve bir anlamda Diana özel bir alanda çalışan, oryantalist spesifik entelektüel örneğidirler. Oryantalist aydının organik/ spesifik/ pozisyon aydını ve Sartre'ın ifade ettiği egemen söylemin ürettiği pratik bilgi uzmanları olduğu söylenebilir.

Sonuç

Aydın sorunsalını hemen her romanında ayrıntılı olarak ele alan Alatlı hem genel anlamda aydının oluşumundan hem de aydınların toplumsal yozlaşmışlık karşısında yaşadığı sürgün edilmişliklerinden karakterlerin ve olayların çerçevesinde söz eder. Entelektüel öznenin tarihsel düzlemde hegemonik ilişkiler paralelinde oluşması ve kendini çoğunlukla hegemonyaya göre konumlandırması dikkat çeker. İktidar kendini entelektüel camianın yanında konumlandırırken entelektüel, kendini iktidar yanında çeşitli iktidar ilişkilerine göre konumlandırabilir. İktidarın hem Türkiye'de hem de diğer uluslarda statükoyu eleştirmekten çekinmesi ve bir şekilde hegemonik ilişkilerin etkisinde kalarak köle konumunda olması özne iktidar ilişkilerinin temel dayanağını oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nden itibaren iktidar eklentili entelektüel öznenin Cumhuriyet ile resmî ideolojinin sözcüsü olması ve kapasitesini bu anlamda kullanması, iktidar ve entelektüel özne ilişkisinin sürekliliğine işaret etmektedir. Yazar romanlarında Türk tarihi sürecini dikkate alarak entelektüeli kritik ederken her döneme özgü belirli ideolojiler çerçevesinde entelektüeli kurgular.

Rodoplu ve *Gogol'ün İzinde* serisinde yer alan Aleksi ile Güloya toplumsal yozlaşmışlıklardan mustarip "Amatör/ Sürgün/ Marjinal Entelektüel Özne"yi temsil etmektedirler. Bu bağlamda sürgün entelektüel toplumsal, siyasal ve sosyal alanın baskın görüşleri etkisiyle kendilerini sonunda içlerine kapatacaklardır. Rodoplu Aleksi ve Güloya hiçbir görüşe fanatik bağımlılığı olmayan kendi ülkelerinin sorunları çözümlemeye çalışan ve bu anlamda farkındalık kazanmış fakat kendi seslerini duyuramamış entelektüel örneklerdir. Rusya örneği üzerinden ele alınan "Rus Entelijansiyası'ndan Toplum Mühendisliğine" analizinde Rusya'daki pravdanın peşinde koşan duyarlı entelektüel tipinin yerine toplumu değiştirmeye soyunan modernist mühendisler irdelenmiştir. Rusya'da modernleşme hareketleri ve Bolşevik Devrimi sonucunda oluşan toplum mühendisleri Bauman'ın sözünü ettiği yasa koyuculardır. Sovyet düzeninin devam ettiricisi ve sözcüsüdürler. Egemen ideolojinin teorisyenlerinin, iktidarın bilgisi, söylemi dışında pravdayı temsil etme nitelikleri yok olmuştur. Akılcı dünya görüşünü en uçlarda uygulamaya çalışan mühendisler; Şeriatî'nin bilimperest entelektüelleri, Foucault'un spesifik entelektüelidirler. İktidarın yanında oluşları ile devrimin sözcüsü entelektüeller, "Organik/ Spesifik/ Pozisyon Entelektüel Özne" analizi ile Gramsci, Nilüfer Göle ve Foucault'un sözünü ettikleri iktidar odaklı aydın olarak dikkat çekerler. İdeolojik söylemin içerisinde konumlanan ve her eğitimli kişinin de organik aydın olabileceği görüşüyle Türkiye'deki bu tür aydınları eleştiren Rodoplu'nun hayatına giren Selahattin, Şafak ve Şiran bu tür aydını temsil etmektedirler. Alatlı'nın romanlarında eleştirdiği konulardan biri de oryantalizmdir ve oryantalist entelektüellerdir. Oryantalist söylemin Doğu Batı arasındaki özne iktidar ilişkilerini ortaya koyması, oryantalizmin başlı başına Doğu'yu tanımlaması ile bir iktidar konumunda oluşu bilgi-iktidar-söylem bağlamında ele alınmıştır. Oryantalizmin barındırdığı hegemonik söylem, Edward Said'in ileri sürdüğü Şark ve Garp arasındaki egemenlik ilişkisi paralelinde incelenirken romanlarda bu entelektüel tipini temsil eden Dr. Elizabeth Sernea, Diana ve David Pavloviç, Mrs. Auchincloss'un analizi

bu bağlamdadır ve oryantalizmin bilgi, güç, söylem ilişkilerini birebir romanda ortaya koymaktadırlar.

Kaynakça

- Alatlı, Alev. *Dünya Nöbeti (Gogol'ün İzinde- 2. Kitap)*. İstanbul: Everest Yayınları, 2007.
- Alatlı, Alev. *'Nuke' Türkiye! (Or'da Kimse Var mı? 2. Kitap)*. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
- Alatlı, Alev. *Viva La Muerte! Yaşasın Ölüm! (Or'da Kimse Var mı? 1.Kitap)*. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
- Alatlı, Alev. *Valla, Kurda Yedirdin Beni (Or'da Kimse Var mı? 3. Kitap)*. İstanbul: Everest Yayınları, 2013.
- Arslan, Hüsamettin. "Bilim, Bilimsel Bilgi ve İktidar". *Doğu Batı Düşünce Dergisi - Akademi ve İktidar*. 7. 1999: 63-87.
- Atıkoğlu, Ayça. "Halk 'Entel'den Farklı Değil." Alev Alatlı ile Türkiye ve Dünya. (Haz. Zafer Özcan). İstanbul: Ufuk Kitapları. 2003: 149-52.
- Bauman, Zygmunt. *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Can, Eyüp. "Topluma Sahici Kayıtlar Düşmek İstedim." *Alev Alatlı ile Türkiye ve Dünya*. (Haz. Zafer Özcan). İstanbul: Ufuk Kitapları. 2003: 97-110.
- Çağan, Kenan. "Entelektüel İmgesi Üzerine". *Entelektüel ve İktidar*. (Ed. Kenan Çağan). Ankara: Hece Yayınları, 2005: 9-23.
- Çağan, Kenan. "İktidarla İmtihan Süreçlerinde Entelektüelin Durumu". *Entelektüel ve İktidar*. (Ed. Kenan Çağan). Ankara: Hece Yayınları, 2005: 155-77.
- Emiroğlu Namlı, Hatice. "Alev Alatlı'nın Romanlarında Metinlerarasılık". Doktora Tezi. Düzce Üniversitesi, 2022.
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (Çev. Işık Ergüden- Osman Akınbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Kahraman, Hasan Bülent. "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm". *Doğu Batı Düşünce Dergisi- Oryantalizm I*. 20 (2002): 159-189.
- Karaalioğlu, Mustafa. "Türkiye Bir Parmak Şıklatmakla Değişebilir". *Alev Alatlı ile Türkiye ve Dünya*. (Haz. Zafer Özcan). İstanbul: Ufuk Kitapları. 2003: 110-17.
- Keskin. Ferda. "Michel Foucault". *Entelektüelin Siyasi İşlevi. Michel Foucault*. (Çev. Işık Ergüden- Osman Akınbay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Meriç, Cemil. *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Meriç, Cemil. *Jurnal I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Meriç, Cemil. *Jurnal II*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Mikail, Elnur Hasan. *KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına- Putin Dönemi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2008.

Said, Edward Wadie. *Entelektüel, Sürgün, Yabancı, Marjinal*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Said, Edward Wadie. *Şarkiyatçılık/Batı'nın Şark Anlayışları*. (Çev. Belna Ülner). İstanbul: Metis Yayınları, 2012.

Sartre, Jean Paul. *Aydınlar Üzerine*. (Çev. Aysel Bora). İstanbul: Can Yayınları, 2014.

Şeriatı, Ali. *Kendisi Olmayan İnsan*. Ankara: Fecr Yayınları.

Yavuz, Hilmi. *Kültür Üzerine*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Zencirkıran, Memet. "Akıl ve Ahlakın Birbirinden Koptuğu Bir Dönemi Yaşıyoruz." *Entelektüel Perspektif*. İstanbul: Alfa Yay. 2004: 7-29.